TALABALARDA MA’NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARNI SHIHOBIDDIN SUHRAVARDIY FALSAFIY G‘OYALARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIY-PEDAGOGIK ZARURATI

Raximova Gularo Ibragimovna, RTU pedagogika va aniq fanlar kafedrasi katta o‘qituvchisi
e-mail: raximovagulora1976@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Suhravardiy falsafasining ijtimoiy-pedagogik ahamiyati tahlil qilinib, uning zamonaviy ta’lim jarayonida qanday qo‘llanilishi mumkinligi yoritiladi. Ayniqsa, Markaziy Osiyo hududida islom falsafasiga bo‘lgan tarixiy va madaniy bog‘liqlik nuqtayi nazaridan bu g‘oyalarni ta’lim jarayoniga integratsiyalash muhim masala sifatida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, Suhravardiy ta’limoti asosida talabalarning axloqiy qadriyatlarini shakllantirish bo‘yicha zamonaviy pedagogik yondashuvlar va ta’lim uslublari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: Ma’naviy-axloqiy tarbiya, Shihobiddin Suhravardiy, Ishroqiy falsafa, ijtimoiy-pedagogik zarurat, talabalar ta’limi, Markaziy Osiyo, ma’naviyat, axloqiy tafakkur.

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПОТРЕБНОСТЬ В РАЗВИТИИ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ФИЛОСОФСКИХ ИДЕЙ ШИХАБИД-ДИНА СУХРАВАРДИ

Аннотация: В статье анализируется социально-педагогическое значение философии Сухраварди и освещаются возможности ее применения в современном образовательном процессе. Интеграция этих идей в образовательный процесс считается важным вопросом, особенно в Центральной Азии, учитывая историческую и культурную связь с исламской философией. Также предлагаются современные педагогические подходы и методы обучения для формирования нравственных ценностей учащихся на основе учения Сухраварди.

Ключевые слова: Духовно-нравственное воспитание, Шихобиддин Сухраварди, философия Ишраки, социально-педагогическая необходимость, воспитание студентов, Центральная Азия, духовность, нравственное мышление.

THE SOCIAL-PEDAGOGICAL NEED FOR DEVELOPING SPIRITUAL-MORAL VIRTUES IN STUDENTS ON THE BASIS OF SHIHABID-DIN SUHRAVARDI'S PHILOSOPHICAL IDEAS

Abstract: This article analyzes the socio-pedagogical significance of Suhrawardi's philosophy and highlights its potential application in the modern educational process. In particular, from the point of view of the historical and cultural connection with Islamic philosophy in Central Asia, the integration of these ideas into the educational process is considered an important issue. Also, modern pedagogical approaches and teaching methods for the formation of students' moral values based on Suhrawardi's teachings are proposed.

Keywords: Spiritual and moral education, Shihobiddin Suhrawardi, Ishraqi philosophy, socio-pedagogical necessity, student education, Central Asia, spirituality, moral thinking.

Kirish. Talabalarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasini shakllantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u insoniylik, ijtimoiy mas’uliyat va axloqiy tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan. XII asrning yirik mutafakkiri va faylasufi Shihobiddin Suhravardiy tomonidan ilgari surilgan Ishroqiy falsafa inson ma’naviyatini yuksaltirish va bilim orqali axloqiy kamolotga erishish g‘oyalariga asoslanadi.Zamonaviy ta’lim tizimida talabalar faqat bilim olish bilan cheklanmay, balki ma’naviy-axloqiy jihatdan ham shakllanib borishi muhimdir. Ma’naviy-axloqiy tarbiya inson shaxsiyatining yetuklashishi, ijtimoiy mas’uliyat hissining ortishi va jamiyatda sog‘lom ijtimoiy muhit yaratishda muhim rol o‘ynaydi. Bugungi globalizatsiya sharoitida axloqiy qadriyatlarning yo‘qolib borish xavfi ortib borayotganligi sababli, talabalarga axloqiy tafakkurni shakllantirish va ularga ezgulik, insonparvarlik, odillik kabi fazilatlarni singdirish ta’lim tizimining asosiy maqsadlaridan biriga aylanishi lozim.

Ma’naviy-axloqiy tarbiya yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy hayotida muhim o‘rin tutadi. Bu jarayon talabaning o‘zini anglash, jamiyatga foydali bo‘lish, to‘g‘ri va adolatli qarorlar qabul qilish, o‘z harakatlari uchun mas’uliyatni his qilish kabi fazilatlarni rivojlantiradi. Ta’lim muassasalari talabalarga nafaqat ilmiy bilim, balki ularga hayotda duch keladigan axloqiy muammolarni hal qilishga yordam beradigan ko‘nikmalar ham berishi zarur. Shu sababli, axloqiy tarbiya talabaning faqat shaxsiy hayotiga emas, balki jamiyat taraqqiyotiga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Shihobiddin Suhravardiy Sharq falsafasining yetuk vakillaridan biri bo‘lib, uning ilmiy merosi falsafa, irfon va tasavvuf sohalarini qamrab oladi. U tomonidan yozilgan “Avorif ul-maorif” asari bilish nazariyasi (gnoseologiya) va ma’rifat haqidagi ta’limotlar jihatidan muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada Suhravardiyning gnoseologik qarashlari va “Avorif ul-maorif” asarining ma’naviy-ma’rifiy ahamiyati tahlil qilinib,Shihobiddin Suhravardiyning ilmiy merosi, “Avorif ul-maorif” asari va uning mohiyati, insonning ruhiy kamolotga yetish jarayoni, ma’rifatga erishishning bosqichlari va usullari, haqiqatni anglashning turli shakllari, zohiriy va botiniy bilim o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilinadi.

V. M. Nirsha o‘z tadqiqotlarida Abu Xafs Umar Shihobiddin Suhravardiyning dunyoqarashi va uning tasavvufga qaratilgan mufassal tahlillarini keltiradi. Suhravardiy tasavvufning ruhiy va amaliy jihatlarini o‘zaro bog‘liq holda o‘rganib, bu ta’limotining asosiy prinsiplarini belgilagan. Uning fikricha: tasavvuf nafaqat nazariy bilim, balki shaxsiy tajriba va irfon orqali aniqlanadi, ma’rifat nafaqat zohiriy ilm, balki botiniy idrok orqali shakllanadi, insonning kamolotga yetishi ruhiy poklanish va tajriba orqali amalga oshadi.

XII asrning yirik mutafakkiri va faylasufi Shihobiddin Suhravardiy tomonidan ilgari surilgan Ishroqiy falsafa inson ma’naviyatini yuksaltirish va bilim orqali axloqiy kamolotga erishish g‘oyalariga asoslangan.

Tadqiqot metodologiyasi. Suhravardiy falsafasi bevosita va abadiy sezgi uchun epistemologik rol o'ynaydi. U aniq peripatetiklarga qarshi qaratilgan va Aristotelgacha bo‘lgan davrning donishmandlari, xususan Platon bilan aniqlangan. Uning ingliz tilida bayon qilingan hikmat Al-Ishrak kitobining mavzusi “nur haqidagi fan” bo‘lib, Suhravardiy birinchi marta mistik mashqlar orqali tushungan, keyinchalik mantiqiy dalillar bilan qo‘llab-quvvatlangan va qadimgi odamlarning parallel tajribasi deb hisoblagan [1]. Ishroqiy falsafa – ma’naviy yuksalish va nuriy tafakkur asosida haqiqatni anglashga yo‘naltirilgan falsafiy yo‘nalish bo‘lib, insonni faqat tashqi dunyo bilimi orqali emas, balki ichki ma’rifat va ilohiy nur bilan

yuksaltirishni nazarda tutadi. Muallif insonning koinotdagi rolini muhokama qiladi. Kitobda morfologiya tavsifi va turli fanlarning qisqacha tarixi Islandiya dunyosi bo‘ylab tarqalgan manbalardan olingan illyustratsiyalar bilan birlashtirilgan. 160 dan ortiq rangli fotosuratlarni o‘z ichiga oladi. Suhravardiy falsafasiga ko‘ra, haqiqiy bilim faqatgina hissiy tajriba yoki mantiqiy tafakkur orqali emas, balki ichki yoritilganlik va ruhiy kamolot orqali hosil bo‘ladi.

Ishroqiy falsafa insonni kamolot sari yo‘naltiruvchi uch asosiy unsurga tayanadi:

Ilohiy nur va ma’rifat – inson qalbini yorituvchi ilohiy haqiqatlar orqali chinakam bilimga erishish.

Axloqiy poklik va ruhiy yuksalish – inson o‘z axloqini poklash va o‘zini tarbiyalash orqali yuqori ma’naviy bosqichlarga erishishi mumkin.

Bilim va tafakkur uyg‘unligi – inson ilmiy tafakkur bilan ruhiy ma’rifatni uyg‘unlashtirish orqali chin haqiqatga yetadi.

Bu falsafa orqali inson jamiyatda ezgulik va adolat tamoyillariga amal qiluvchi, ma’naviy barkamol shaxs sifatida shakllanadi. Suhravardiy inson ongini yorituvchi nur tushunchasini ilgari surib, haqiqiy bilim insonning ma’naviy poklanishi va axloqiy takomillashuvi orqali shakllanishini ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, insonning ilohiy haqiqatga yaqinlashishi faqatgina zohiriy ilm va mantiqiy mulohaza bilan emas, balki ichki nurlanish va ruhiy tajriba orqali amalga oshiriladi.

Ishroqiy falsafa, ayniqsa, zamonaviy ta’lim jarayonida muhim o‘rin egallaydi, chunki u talabalarga nafaqat ilmiy bilim, balki axloqiy fazilatlarni singdirish orqali ularning ijtimoiy mas’uliyatini oshirish va haqiqatni anglash qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi.

Markaziy Osiyo hududi tarixiy jihatdan islom falsafasi bilan chuqur bog‘liq bo‘lib, bu mintaqa yirik mutafakkirlar, faylasuflar va ulamolar yetishtirgan. Abu Nasr Forobiy, Imom al-Buxoriy, Imom Termiziy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yassaviy va Shihobiddin Suhravardiy kabi olimlarning ilmiy va ma’naviy merosi mintaqada islomiy tafakkurning rivojlanishida muhim rol o‘ynagan. Shu sababli, bu falsafiy merosni zamonaviy ta’lim jarayoniga integratsiyalash talabalarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Qadimgi Eron tasavvufida kosmik shimolda yorug‘lik tongini izlash tasavvufning amalga oshirishni izlashini anglatadi. Ushbu ruhiy sayohatda insonning ichki zulmatida paydo bo‘ladigan yorug‘lik – Shimoliy chiroqlar yoki yarim tunda Quyosh – bizni xudbinlik va moddiy mavjudotga qullikdan ozod qiladigan Haqiqatning xolis, ammo yorqin nuridir.

Eronning buyuk faylasuflari, shu jumladan Suhravardiy, Najmiddin Kubroning asarlarini chuqur tahlil qilishda Anri Korbin rang va yorug‘lik g‘oyasining rivojlanishi va davomiyligini ma’naviy rivojlanish ramzi sifatida ko‘radi [3].

Tarixiy-madaniy kontekstda ta’lim berish – Islom falsafasi va uning Markaziy Osiyo madaniy merosiga ta’sirini talabalarga tushuntirish uchun tarix, falsafa va adabiyot fanlarida ushbu mavzular kengroq yoritilishi lozim. Bu orqali talabalar o‘z mintaqasining ilmiy va ma’naviy ildizlari bilan tanishadi.

Axloqiy qadriyatlarni shakllantirish – Islom falsafasi axloqiy mukammallikka erishishga yo‘naltirilgan bo‘lib, uni talabalarga singdirish uchun dars jarayonida Suhravardiy va boshqa mutafakkirlarning axloqiy ta’limotlariga alohida e’tibor qaratilishi zarur.

Falsafiy tafakkurni rivojlantirish – Markaziy Osiyo olimlarining asarlari va islom falsafasining asosiy tamoyillari falsafiy tafakkur darslarida muhokama qilinishi, bu esa talabalar tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Amaliy dasturlar va seminarlar – Islom falsafasi va uning ta’lim jarayonidagi ahamiyatini chuqurroq anglash uchun maxsus seminarlar, falsafiy munozaralar va ilmiy-amaliy konferensiyalar tashkil etilishi mumkin. Bu talabalar va professor-o‘qituvchilar orasida falsafiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogik metodlarni qo‘llash – Suhravardiy va boshqa islom mutafakkirlarining falsafiy qarashlarini o‘rganishda zamonaviy texnologiyalar va interaktiv pedagogik metodlardan foydalanish samarali bo‘lishi mumkin. Virtual laboratoriyalar, onlayn kurslar va ochiq ta’lim platformalari orqali bu falsafa kengroq targ‘ib etilishi mumkin.

Milliy va diniy qadriyatlarni integratsiyalash – Islom falsafasi Markaziy Osiyo xalqining milliy va diniy qadriyatlari bilan uyg‘un bo‘lganligi sababli, uni zamonaviy ta’lim jarayonida milliy pedagogika bilan uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu yondashuvlar orqali Markaziy Osiyo hududidagi tarixiy va madaniy bog‘liqlik asosida islom falsafasini ta’lim jarayoniga integratsiyalash, talabalar ma’naviy-axloqiy tarbiyasini shakllantirish va ularni ijtimoiy mas’uliyatni chuqur anglaydigan barkamol shaxs sifatida tarbiyalash imkonini beradi.

Zamonaviy pedagogik metodlar orqali Suhravardiy ta’limotining asosiy tamoyillarini ta’lim jarayoniga joriy etish mumkin. Bunday yondashuvlar talabalarning axloqiy qadriyatlarini rivojlantirishga hamda ularni har tomonlama yetuk shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Quyida asosiy yondashuvlar va ta’lim uslublari keltirilgan:

Ma’naviy-intellektual integratsiya yondashuvi – Talabalarni nafaqat ilmiy bilim bilan boyitish, balki ularning ruhiy va ma’naviy kamolotini ham rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv doirasida falsafiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiluvchi maxsus seminarlar va falsafiy munozaralar tashkil etiladi. Bunday mashg‘ulotlar talabalarga ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni chuqur anglash va ularni kundalik hayotda qo‘llash imkonini beradi.

Tajriba va refleksiya asosidagi ta’lim – Talabalar faqat nazariy bilim olish bilan cheklanmay, balki o‘z tajribalari va hissiyotlari orqali axloqiy qadriyatlarni anglashga harakat qilishlari lozim. Masalan, ma’naviy axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash uchun hayotiy holatlar asosida amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish mumkin. Bu uslub talabalar tafakkurini rivojlantirish bilan birga, ularni turli ijtimoiy vaziyatlarga tayyorlashga ham xizmat qiladi.

Holistik ta’lim modeli – Suhravardiy ta’limoti asosida shakllangan bu model talabalarni faqat bilimga emas, balki axloqiy fazilatlarga ham yo‘naltiradi. Bunda ma’naviy tarbiya jarayonida madaniy meros, san’at, falsafiy qarashlar va axloqiy tushunchalar uyg‘unlashtiriladi. Shu tariqa, talabalarning nafaqat intellektual rivojlanishi, balki ular ongida ma’naviy hamjihatlik shakllanishiga erishiladi.

Ma’naviy yetakchilik dasturlari – Talabalarga o‘z jamiyatida ma’naviy yetakchi bo‘lish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun maxsus dasturlar tashkil etish mumkin. Bu jarayonda ularga Suhravardiy falsafasining asosiy g‘oyalari bo‘yicha ma’ruzalar o‘qitiladi va amaliy ko‘nikmalar hosil qilinadi. Yetakchilik dasturlari orqali talabalar faqatgina nazariy bilim emas, balki axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy mas’uliyatni chuqur anglash imkoniga ega bo‘ladilar.

Axloqiy tafakkurga yo‘naltirilgan baholash tizimi – Talabalar faqat an’anaviy imtihonlar orqali baholanmasligi kerak. Ularning axloqiy tafakkuri va ma’naviy rivojlanish darajasini baholash uchun maxsus loyihalar, insholar va amaliy topshiriqlar joriy etilishi lozim. Bu tizim orqali talabalar nafaqat nazariy bilimlarini, balki axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatlarini ham rivojlantiradilar. Bu yondashuvlar orqali Suhravardiy ta’limoti zamonaviy ta’lim tizimida samarali qo‘llanilishi va talabalarning ma’naviy-axloqiy fazilatlari rivojlanishiga xizmat qilishi mumkin.

Tahlil va natijalar O‘tkazilgan tadqiqotlar natijasi tahlil qilinsa quyidagi natijalarga erishish mumkinligi haqidagi xulosaga kelindi:

Suhravardiy falsafasi talabalarning shaxsiy fazilatlarini shakllantirishda metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Uning ma’rifat nuri haqidagi g‘oyalari inson ruhiy olamini yuksaltirishga qaratilgan.So‘nggi yillarda talabalarning

axloqiy qadriyatlarga bo‘lgan munosabatida pasayish kuzatilmoqda. Ishroqiylik falsafasi asosida yo‘naltirilgan tarbiya tizimi esa ularning ma’naviy immunitetini mustahkamlashi mumkin.Suhravardiy falsafasi asosida olib borilgan pedagogik tajribalar shuni ko‘rsatdiki, ma’naviy tarbiya dasturiga bu g‘oyalarni kiritish talabalarning mas’uliyat, halollik, odob-axloq, bilimga chanqoqlik fazilatlarini oshirishga xizmat qiladi.Talabalarning ma’naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirish jamiyatda sog‘lom muhitni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bu nafaqat yoshlarning shaxsiy taraqqiyoti, balki umuman jamiyatning axloqiy darajasini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi tahlil asosida quyidagi xulosaga kelish mumkin.Suhravardiy falsafasini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish uchun talabalarga maxsus dars mashg‘ulotlari va treninglar tashkil etish zarur. Universitet dasturlarida axloqiy falsafa bo‘yicha alohida fan yoki modullar kiritish tavsiya etiladi.Suhravardiy g‘oyalarini yoshlar orasida targ‘ib qilish uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish (mobil ilovalar, ijtimoiy tarmoqlar). O‘qituvchilar uchun Suhravardiy falsafasi va axloqiy tarbiya mavzusida maxsus seminarlar o‘tkazish.Shunday qilib, Shihobiddin Suhravardiy falsafasi talabalarning ma’naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirish uchun muhim ilmiy asos bo‘lib, bu masala zamonaviy ta’lim va tarbiyaning ajralmas qismi bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Murtozayev Sh. B., Shihobiddin Suhravardiyning “Avorif ul-maorif” (“Ma’rifatni anglaganlar”) asari va uning gnoseologik ta’limoti. Dissertatsiya, Buxoro, 2023. 130-bet
2. Нирша В. М. Мировоззрение и суфийские концепции Абу Хафса Умара Шихобуддина сухраварди, автореферат диссертации на соискании ученой степени кандидата философских наук. – Тошкент, 1990, 22-с.
3. Corbin, Henry. The Man of Light in Iranian Sufism. Omega Publications, 1994.
4. Gutas, Dimitri. Greek Thought, Arabic Culture: The Graeco-Arabic Translation Movement in Baghdad and Early Abbasid Society. Routledge, 2001.
5. Forobiy, Abu Nasr. Falsafiy Asarlar. – Toshkent: Fan, 1995.
6. Nasr, Seyyed Hossein & Leaman, Oliver (Eds.). History of Islamic Philosophy. Routledge, 2001.
7. Mottahedeh, Roy. The Mantle of the Prophet: Religion and Politics in Iran. Oneworld Publications, 2000.
8. Al-Bukhari, Imam. Sahih al-Bukhari. Dar-us-Salam Publications, 1997.
9. Termiziy, Imam. Shamail al-Muhammadiyya. Dar al-Kotob al-Ilmiyah, 2009.
10. Hujviri, Ali. The Kashf al-Mahjub: The Oldest Persian Treatise on Sufism. Gibb Memorial Trust, 2004.